

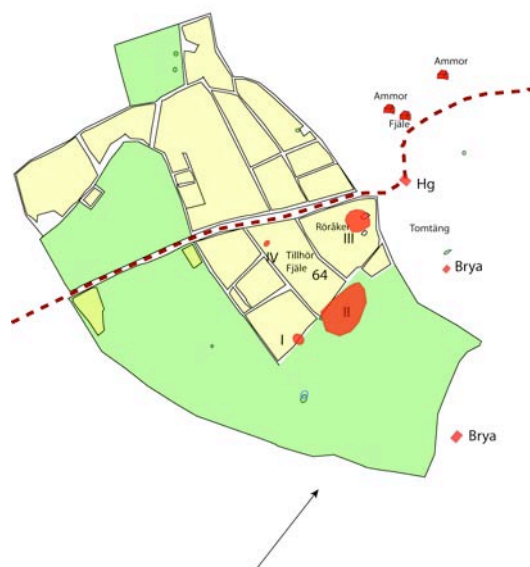
Rapport över arkeologiska insatser på fastigheten Fjäle 1:1 och Eskelhem Alvena 1:21, Mästerby socken, Gotlands län och kommun

Länsstyrelsen diarienummer 431-5914-06

ArkeoDok diarienummer 2006.14

*Dan Carlsson
&
Per Widerström*

Ejmunds gård (centrala del).
Storskifte 1819
Akt 29. Mästerby socken
Skala 1:4000

ArkeoDok

Rapport 2006:14

2006-11-28

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Inledning	4
Naturgeografisk miljö	4
Fornlämningsmiljö	4
Uppgifter ur fornlämningsregistret	6
<i>Mästerby 26:1</i>	6
<i>Mästerby 64:1</i>	6
<i>Mästerby 64:2</i>	6
<i>Mästerby 64:3</i>	6
<i>Mästerby 64:4</i>	6
<i>Mästerby 64:5</i>	6
Lösfynd från området	6
Syftet med undersökningen och metod för genomförandet	7
Undersökningen 2006	8
Resultat	8
<i>Fosfatkartering</i>	8
<i>Provgropar</i>	8
<i>Historisk kartstudie</i>	9
Sammanfattning och tolkning	9
Bilagda handlingar	10
Administrativa uppgifter	10
Källor	10
Referenser	10

Sammanfattning

I samband med att Länsstyrelsen i Gotlands län har ambitionen att skydda, dokumentera och förstå de fornlämningar som idag ligger i odlingsmark har man anlitat ArkeoDok för att ta reda på mer om en äldre boplats i Mästerby socken. Den första etappen, föreliggande arbete, som genomfördes under hösten 2006, innebar fosfatkartering och provgropar i fält. Stor vikt har därtill lagts vid en analys av historiska kartor och även en genomgång av fornlämningar och lösfynd. De äldre kartorna är i detta sammanhang en mycket bra informationskälla både vad gäller texten i kartorna och kartbilden i sig vad avser en äldre landskapssituation. För onekligen berättar namn som *Hemåkern* och *Röråkern* betydligt mer om historien än beteckningar som Fjäle 1:1 och 1:4.

Den utförda studien, som koncentrerar sig till en av de platser där föremål framkommit, visar på att den aktuella platsen uppenbarligen utgör den äldre gårdsplatsen för gården Ajmunds, som under loppet av 15- eller 1600-talet flyttat till sin nuvarande placering. Undersökningen har därtill gett ett bra grepp om var och hur en mer utförlig arkeologisk undersökning bör företas under 2007.

Därtill är det möjligt att det ouppodlade området norr om ägan Fjäle 1:1 hyser lämningarna av gården Gärstade. Med andra ord finns i området spår av minst två gårdsplatser, varav den som betecknar Ajmunds sannolikt har ett ursprung i vikingatid.

Inledning

Bakgrunden till undersökningen är att man inom de aktuella fastigheterna har funnit föremål från vikingatid, medeltid och in i 1600-talet inom ett avgränsat område. Föreliggande undersökning skall ses som en del i den satsning som länsstyrelsen gör rörande problemet med fornlämningar som ligger i odlingsmark. För övrigt bör det noteras att fastigheten Ammor 1:19 bytt namn till Eskelhem Alvena 1:21.

Naturgeografisk miljö

Marken utgörs idag av uppodlad åkermark som sluttar från en höjd i norra delen av Fjäle 1:1 mot söder. På högsta delen av Fjäle 1:1, alldeles intill landsvägen, ligger en äldre husgrund alldeles i anslutning till den sträckning den gamla landsvägen hade under äldre tid

Fornlämningssmiljö

Tidigare undersökningar rörande fornlämning nummer 64, har givit vid handen att det sannolikt rör sig om en medeltida gårdsplats och den tolkning som framförts är att det handlar om Gärstade gård, som sannolikt ödelades under loppet av medeltiden (Östergren 1989).

År 1945 hittade Helge Löfgen tre arabiska silvermynt i en åker. Efter att det rapporterats in genomförde Gotlands fornsal under två år undersökningar på platsen och påträffade då vikingatida föremål av järn och kopparlegering. Under fornminnesinventeringen på Gotland 1976-78 blandades de olika fyndplatserna samman och platsen för de tre mynten hamnade fel på kartan där de har RAÄ-nummer 23.

1984 genomförde RAGU (Riksantikvarieämbetets Gotlandsundersökningar) en undersökning med metallsökare av området. Spår efter bosättningar från olika tidsperioder påträffades. Äldre vikingatid, yngre vikingatid, medeltid och 1600-tal inom samma åker, fördelat på olika områden i åkern. Områdena kallades då I-IV.

I oktober månad år 2000 genomförde Länsmuseet på Gotland åter en metallkartering av fastigheterna Ammor 1:19 och Fjäle 1:1 och metallföremål, främst bronser, plockades upp ur marken. Bland fynden fanns ett antal mynt från 1400-talet. En generell datering av fynden indikerar en boplats från medeltid fram i 1500-tal. Denna undersökning berörde fornlämning 64:4 (här aktuellt område), eller område III som det markerats i museets rapporter (se kartan på följande sida).

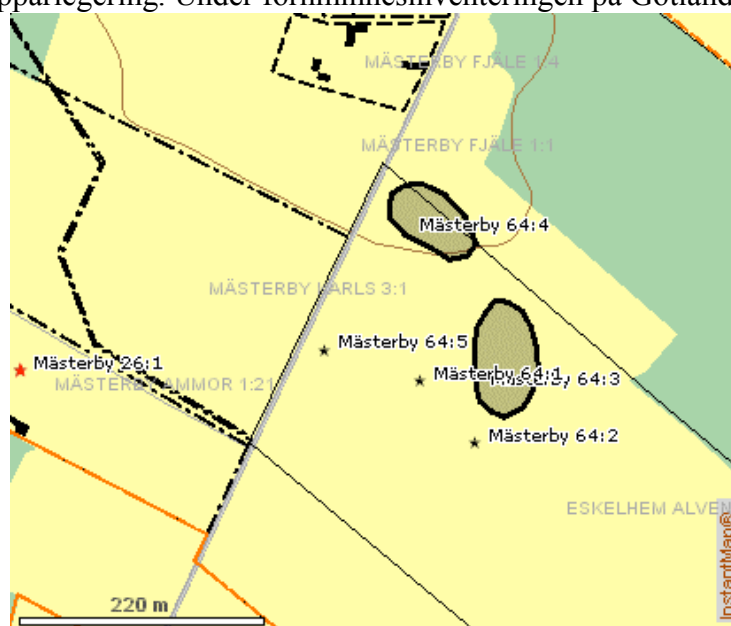
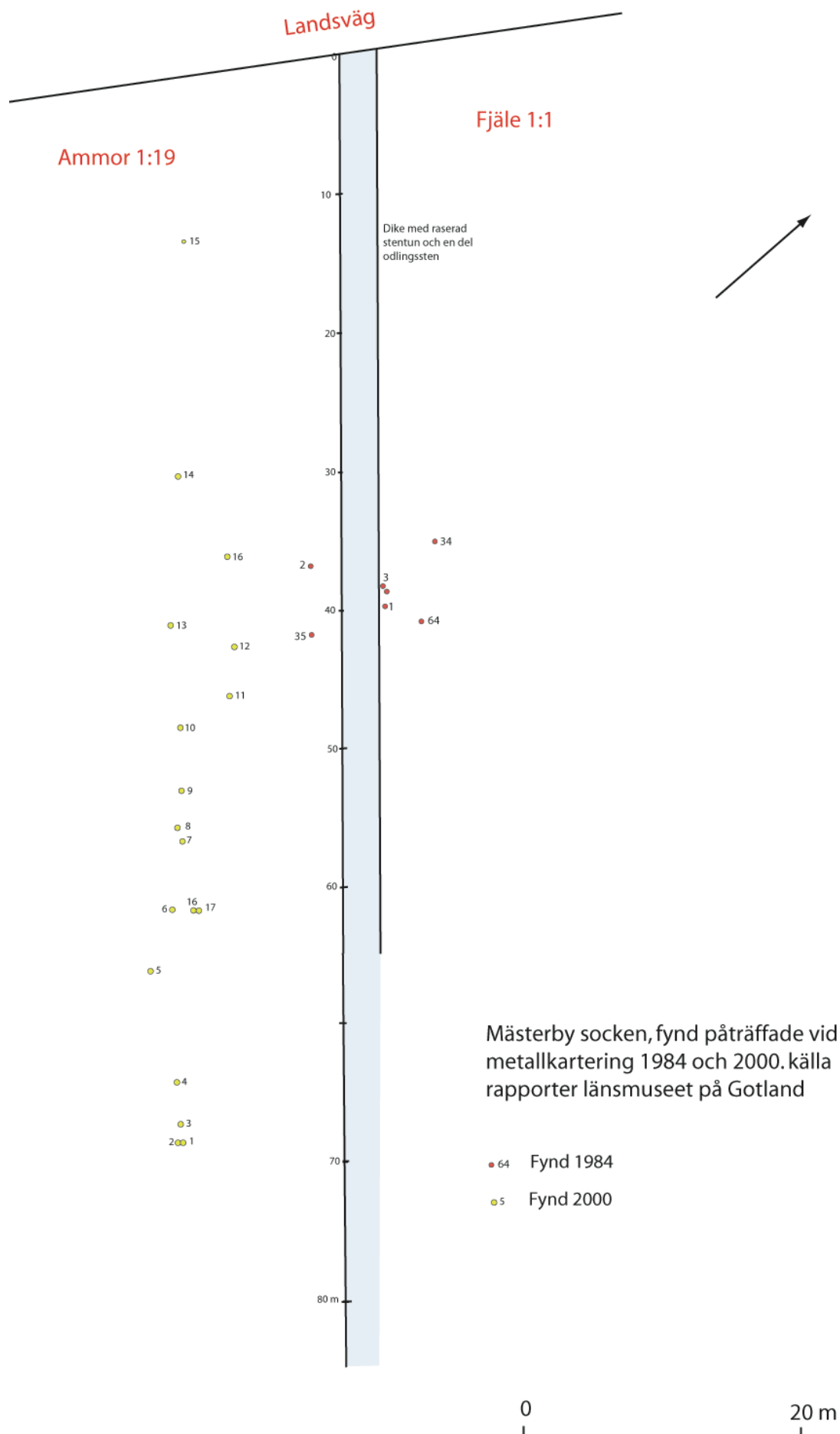

Fig.1. Området där fynd gjorts genom åren fördelade inom mindre områden och platser som markerats från 1-5.

Uppgifter ur fornlämningsregistret

Mästerby 26:1

Det som fått nummer 26:1 i fornminnesregistret är en fyndplats för en silverskatt som framkom år 1947.

Mästerby 64:1

64:1 är en fyndplats för 3 arabiska mynt m.m. Enligt uppgifter av H. Lövgren, Ajmunds, (m.fl. personer) har man vid det på kartan angivna området gjort flera fynd av mynt och bronsföremål. De flesta av dem har lämnats till Länsmuseum på Gotland. Enligt uppgifter har det för länge sedan funnits en husgrund av kämpgravstyp i åkern.

Mästerby 64:2

Mästerby 64:2 markerar fyndplatsen för 4 hela och 5 fragment av silvermynt. De påträffades med hjälp av metalldetektor år 1984. Tidigare har också en arming av silver framkommit på platsen.

Mästerby 64:3

Vid undersökning med metalldetektor år 1984 påträffades bland annat 1 fragment av en silverbrakteat, en armbygel av silver, en dräktnål och ett viktlod. Vid den fortsatta undersökningen med metalldetektor år 2000 påträffades 14 föremål och smältor av brons. Bland dem fanns ett hänge, ett remslag, ett polyedriskt viktlod och en mynningsbit till ett bronskärl. Detta är påträffat i ett område med mörkfärgningar och har betraktats som en boplats, ca 100x50 meter i nord-sydlig riktning.

Mästerby 64:4

Även nummer 64:4 är en boplats. Omfattningen är oklar, men den är minst 90x50 meter i riktning från nordväst mot sydöst enligt undersökningsrapportens kartmarkering. Det är ett område med mycket mörk jord, ett flertal upplöjda gråstenar och ett stort antal fragment av brända ben. Vid undersökning med metalldetektor år 1984 påträffades bland annat tre mynt från 1400-talets slut till 1500-talets början. Vid undersökning med metalldetektor år 2000 påträffades ett danskt silvermynt, daterat till medeltid/nyare tid, 16 föremål och smältor av brons och bly (*se kartfigur påföljande sida*).

Mästerby 64:5

RAÄ nummer Mästerby 64:5 är en fyndplats för ett silvermynt från 1637 som hittades med hjälp av metallsökare 1984.

Lösfynd från området

Ett i många avseenden intressant materia vid studiet av äldre landskapssituationer är uppgifter om lösfynd inlämnade till museerna. Huvuddelen av de fynd som inkommit är inlämnade under en tämligen begränsad period från slutet av 1800-talet in i början av 1900-talet.

Det är framför allt två perioder av förhistorien som dominerar i materialet; stenålder och vikingatid. I det förra fallet beroende på att en stor del av redskapen var gjorda av sten och i det senare fallet som ett resultat av i många fall bortplöjda gravfält.

Ett problem med lösfynden är i många fall att den exakta fyndplatsen i ringa grad är preciserad. Som regel framgår det av uppgifterna att ett föremål är påträffat i samband med odlingsarbete eller annat i en åker, där namnet på åkern sällan ges.

För här aktuellt område har lösfynden registrerade på gårdarna Ammor, Ajmunds (eller Ejmunds som den också kallas emellanåt) och Fjäle, amt Fjäle myr noterats. Till att börja med kan man konstatera att ett flertal föremål i form av hästskor, stigbygel och dolk är påträffade i Fjäle myr, vilket troligen skall sättas i samband med slaget som stod i området mellan Valdemar Atterdags danska här och den gotländska allmogen 1361. Till denna kategori skall sannolikt även fyndet av en dolk omedelbart väster om gården Ajmunds, belägen strax intill Ajmunds å räknas.

I övrigt kan noteras att flera vikingatida föremål påträffats på Ajmunds marker i form av såväl smycken som mynt. Det framgår inte närmare var de är framkomna men mycket tyder på att de kommer från området för fornlämning nummer 64.

Noterbart är fyndet av 78 romerska denarer, påträffade i en åker under Ajmunds. Möjligen skall dessa sättas i samband med uppgiften om en bortodlad stengrund i anslutning till fornlämning nummer 64, antydande att här har legat en gård från den äldre järnåldern.

För gården Ammor finns uppgift om en silverskatt bestående av drygt 200 mynt, mest arabiska, påträffad 1947 och ett dosformigt spänne från vikingatid.

För gården Fjäle finns enbart ett fynd registrerat i form av en hacka från senare tid.

Det är vanskligt att ur dessa uppgifter skapa sig en uppfattning om var vikingatida boplatser eller gravfält kan ha funnits, även om det mest tyder på att en hel del fynd har inkommit från området i anslutning till fornlämning nummer 64.

Syftet med undersökningen och metod för genomförandet

Undersökningen är indelad i två delar. En som genomförs under hösten 2006 (föreliggande rapport) och en andra som genomförs under våren 2007. Syftet är att så långt möjligt försöka reda ut vilka gårdar som kan knytas till platsen och att förstå landskapets utveckling. Därtill är syftet att få ett grepp om bevarandeförhållanden och status på fornlämningen som ett led i frågan om det dolda kulturlandskapets problematik. Arbetet koncentreras till fornlämning 64:4, eller som den heter i rapporterna över metallkarteringarna, nummer III.

Som ett första led i en närmare undersökning av nämnda gårdsplats företogs en arkeologisk förundersökning vars syfte var att så detaljerat som möjligt kartlägga boplatsens omfattning och utbredning inför en under kommande år planerad arkeologisk undersökning.

Tanken var att med hjälp av kombinerade arkiv- och fältstudier ringa in gårdsplatsen. En första del i arbetet innebar en noggrann studie av äldre lantmäteriakter och övrigt skrivet material med syftet att erhålla en utgångspunkt för fältstudier. Efter detta genomfördes en fosfatkartering av gårdsområdet för att få en rumslig bild av bebyggelsens utbredning, kopplat till provgropar.

Tanken var att den skulle följas av en höjdnivellering av gårdens område samt dess omgivning. Tyvärr ville markarrendatorn av den ena fastigheten inte att arkeologer skulle trampa i den

nysådda vallen och den senare karteringen fick ställas in och kommer att genomföras vid ett senare tillfälle. På den fastighet vi hade tillträde till grävdes provgropar som komplettering till fosfatkarteringen för att kartlägga kulturlagrets tjocklek, färgning och innehåll.

Undersökningen 2006

I enlighet med det som presenterades i den undersökningsplan som tillsänts länsstyrelsen med namnet *Förslag till arkeologisk förundersökning av förmodad medeltida gårdsplats på fastigheten Ammor 1:19 och Fjäle 1:1, Mästerby socken, Gotland*, har en utredning genomförts där fakta samlats, kompletterats och analyserats. Detta är ett underlag att gå vidare med och inte en slutprodukt.

Resultat

Fosfatkartering

Fosfatkarteringens resultat gav ett något spretigt intryck. Man får en känsla av att diket på något sätt stört ordningen på platsen då analysen visade flera femmor (spottest) längs med detta. Trots detta är det uppenbart att de höga värdena koncentrerar sig till båda sidor av det dike som skiljer fastigheterna åt. De höga fosfatvärdena överrensstämmer väl med fördelningen av fynd påträffade i samband med metallkarteringen år 1984. Noterbart är de mycket höga värden som återfinns koncentrerat längst i norr, i direkt anslutning till spåren av en äldre husgrund. I kartanalysen betonas att husgrunden (huset) inte finns markerat i någon karta, vilket möjligen antyder att huset är äldre än 1600-tal. Den tolkning som föreslås utifrån kartanalysen är att detta möjligen är platsen för den ödelagda gården Gärstade.

Provgropar

Provgroparna, som enbart kunde tas upp söder om diket, visade ett homogent jordlager ned till den orörda blekebotten som kom mellan 0,33 och 0,41 meters djup. Mellan ytan och det orörda bottenlagret gick inte några lagerföljder att se i marken.

Provgrop 1 innehöll fin stenfri matjord ned till 0,33 meters djup där en kompakt vit lera tog vid. I rapporten kallas detta lager för bleke. Provgrop 2 var den som hade det djupaste matjordslagret, 0,41 meter djupt. I provgrop 3 var jordtäcket 0,34 meter djupt. Samtliga provgropar bestod av matjord ned till blekelagret. Jorden var tämligen stenfri, utan synliga lagerföljder eller några fynd, förutom mindre benbitar.

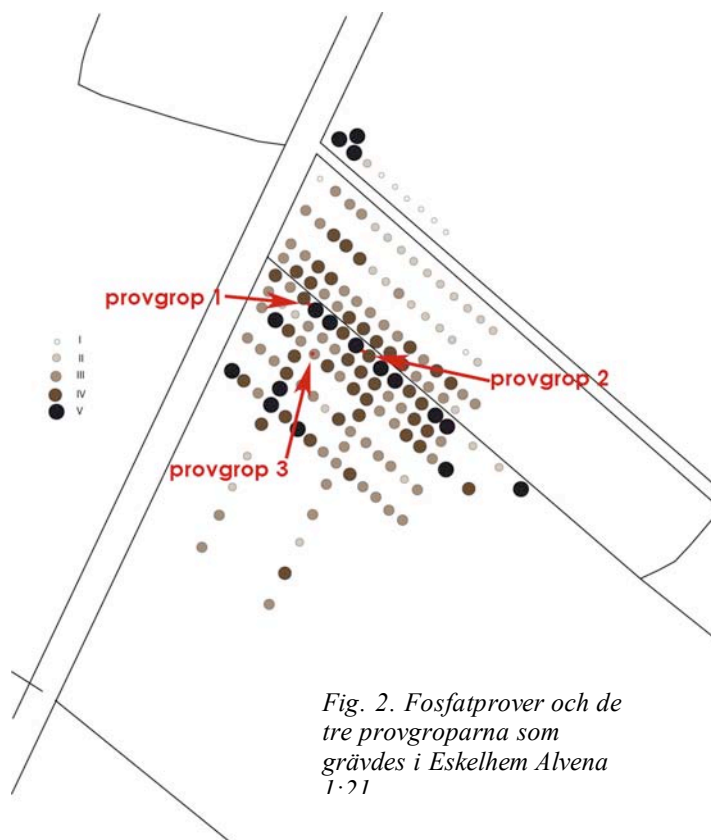

Fig. 2. Fosfatprover och de tre provgroparna som grävdes i Eskelhem Alvena 1:21

Historisk kartstudie

Den kartstudie som genomförts inom den första delen av projektet är redovisad i separat bilaga. Kartstudien visar, tillsammans med fynden, en bild av en gårds förflyttningar inom ett begränsat område under kanske 700 år. Kartan är inte bara en bild utan också en textmässig informationskälla, i synnerhet beträffande ägonamn som ofta är betydligt mer deskriptiva än vad dagens sifferbeteckningar är. *Se bilaga 2.*

Sammanfattning och tolkning

Väger man samman resultaten från kartanalys och fosfatkartering, provgropar, metallsökning etc. förefaller det rimligt att tolka den aktuella platsen med intilliggande fyndplatser, som en gårdsplats med rötter i vikingatid, där bebyggelsen över tiden flyttats ett antal meter. Den yngsta delen av denna flyttningskedja utgörs av fornlämning nummer 64:4. Kartanalysen har därtill gett underlag för att tolka det som att det rör sig om ett äldre läge för bebyggelsen till gården Ajmunds, som sannolikt flyttat till sin nuvarande placering i direkt anslutning till bron över ån någon gång under slutet av 1500-talet eller början av 1600-talert.

Det finns också anledning att misstänka att den på 1600-talet försvunna gården Gärstade kan ha legat inom hagen norr om nu undersökt åker, där ägan under äldre tid gick under namnet Tomten och tillhörde Ringome gård. Gärstade gård låg under äldre tid just under Ringome gård.

Bilagda handlingar

De handlingar som bilagts denna rapport är först en redovisning av de olika lösfynd som genom åren lämnats in, framförallt till Gotlands fornsal, från marker som tillhört de gårdar som är aktuella inom detta arbetes ramar. Den första bilagan finns på sidan 11. Därefter följer den andra bilagan som är en kartgenomgång och analys av gårdarna genom de kartor man upprättat genom åren, främst i skattläggningssyfte. Utgående från kartanalysen görs en tolkning av områdets historia, vilka gårdar som sannolikt kan knytas till de olika fyndplatserna etc.

Bilaga 1, Förteckning över lösfynd som finns registrerade i Läns museet på Gotlands, Historiska museets arkiv samt i fornlämningsregistret

Bilaga 2, Genomgång och analys av äldre kartor över Mästerby; gårdarna Fjäle, Ammor och Ajmunds

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer: 431-5914-06

ArkeoDok diarienummer: 2006.14

Grävd yta: 0,75 m²

Undersökningstid i fält: 3 dagar, oktober och november år 2006

Personal från ArkeoDok: Per Widerström, Dan Carlsson

Källor

FMIS

Historiska museet

Riksantikvarieämbetets digitala fornlämningsregister

www.historiska.se, statens historiska museums hemsida

Referenser

Östergren, M. 1989. Mellan stengrund och stenhus. Gotlands vikingatida silverskatter som boplotsindikation.

Östergren, M. 1989. Undersökning av fyndplats för tre arabiska silvermynt samt fyndplatser för ett större antal föremål av brons och järn. Rapport Läns museet på Gotland.

Ström, J. 2000. Rapport rörande arkeologisk undersökning. Ammor 1:19, Mästerby socken, Gotland. Rapport Läns museet på Gotland

Fynd registrerade i läns museet på Gotlands digitala register och Statens Historiska Museer från gårdarna Ajmunds, Ammor och Fjäle samt Fjäle myr i Mästerby socken, Gotland.

GF = Läns museet på Gotland

SHM = Statens Historiska Museer

Gården Ajmunds

GF. Indexnummer: 15809 inventarienummer: c7732: Sakord: Beslag. Beskrivning: av brons, till gryta ? 71 x 66 mm. Funnet vid Ajmunds i Mästerby socken, vid plöjning i en åker. Förv_dat: 1932 anm: t-format kupigt beslag, originalkatalogen föreslår till gryta ?,

GF. Indexnummer: 16531 inventarienummer: c8315: sakord: spänne
spec_ben: Dosformigt spänne. Beskrivning: av brons, 52 x 53 mm. från Ajmunds i Mästerby. funnet under betplockning av Ingeborg Magnusson på Lövgrens ägor.
Förv_dat: 1934. Anm: dosformigt spänne med ovansidan indelad i fyra ornerade fält, sargen punktörnerad, försedd med mittknopp, botten lös och ornerad med prickade linjer, nål saknas, enligt originalkatalogen "... funnet under betplockning av Ingeborg Magnusson på Lövgrens ägor."

GF. Indexnummer: 20107 inventarienummer: c9384:1 sakord: mynt
spec_ben: silvermynt. Beskrivning: kufiskt, abbasid kalif al-muttawakkil madinat al-salam (baghdad), år 236 = 850 - 851 e.kr. från Ajmunds 1:3 i Mästerby, påträffat i åker. Dnr. 3327/46. (raä). förv_dat: 1945. Anm: arabiskt silvermynt, enligt originalkatalogen "kufiskt, abbasid kalif al-muttawakkil madinat al-salam (baghdad), år 236 = 850 - 851 e.kr. från Ajmunds 1'3 i Mästerby, påträffat i åker. dnr. 3327/46. (raä)."

GF. Indexnummer: 20615 inventarienummer: c9504:1 sakord: spänne
spec_ben: djurhuvudformigt spänne. Beskrivning: av brons, enkel punktörnering: nål och bottenplatta saknas. från Ajmunds i Mästerby.
Förv_dat: 1947. Anm: litet spänne, punktörnerat över hela ytan, försedd med runt hål i den breda änden, botten och nål saknas, inkom och registrerades på museet tillsammans med flera föremål, inv.nr c9504:1- 22, om de påträffats samtidigt och tillsammans framgår ej.

GF. Indexnummer: 20624 inventarienummer: c9504:10 sakord: sölja
spec_ben: remsölja. Beskrivning: av järn, runt med fast sittande nål av järn. diam. 3,2 cm. från Ajmunds i Mästerby.
Förv_dat: 1947. Anm: sölja med rund ram och bevarad nål, inkom och registrerades på museet tillsammans med flera föremål, inv.nr c9504:1- 22, om de påträffats samtidigt och tillsammans framgår ej.

GF. Indexnummer: 22813 inventarienummer: c10007: sakord: kopparmynt. Beskrivning: 2 st. från Mästerby, Ajmunds. övriga mynt hos SHM. myntkabinettet.
förv_dat: 1956

SHM. Gotland Inv. nr 32574 Mästerby socken, Ajmunds 1:13
Dolk/kortsvärd av järn. L drygt 23 cm, endast delvis bevarad. Av tången återstår bara drygt 3 cm, av

klingan knappt 19. Parerstången är 97 mm L, 13 mm B och 4-6 mm tjock, lätt böjd och avfasad i ändarna. Datering medeltid, ev. 1300-tal. Funnen i potatisland strax väster om fastighetens bostadshus. Fyndplatsen ligger i närheten av det område som utpekats som en av stridsskådeplatserna för Valdemar Atterdags kampanj på Gotland i juli 1361. Gåva från upphittaren och ägaren till fastigheten Bengt Eriksson, Rönninge, i juli 1994. Dnr 3827/94, handlingar i ATA. Hans A Lidén Okt 1994 Medeltid

SHM. 10 704. Gotland, Mästerby sn, Ejmunds. 14 romerska denarer (Antonius Pius, Faustina d. ä., M. Aurelius och Commodus). Anträffades den 12 januari 1898 jämte 64 andra denarer ett par tum under jordytan vid flyttning af en för omkring 60 år sedan anlagd gärdesgård av kullersten i en åker. De 64 mynten behölls af den egentliga hittaren, arbetaren Johan Andersson, som sedan ej kunnat anträffats; de 14 ofvan beskrivna hade tillvaratagits av jordägaren Albert Löfgren, hvilken hembjöd dem till inlösen genom Kon. Befätningshafvande. De inlöstes med 15 kronor.

SHM. 25041. Go, Mästerby sn, Ejmunds 1.5. Gravfynd, jäå (?): skelettrester. Funna vid grustäkt ca 300 meter N om Ejmunds bro, ca 30 meter Ö om landsvägen. Undersökning i april 1950 av landsantikvarie Greta Arwidsson.

Gården Ammor

GF. indexnr: 20595 inventnr: c9500:1 sakord: armring, defekt
spec_ben: silverskatt. Beskrivning: hoptryckt, av trind silverten, från Ammor i Mästerby.
förv_dat: 1947

GF. indexnr: 20610 inventnr: c9500:16 sakord: silvermynt
spec_ben: silverskatt. Beskrivning: 132 + 82 silvermynt. (arabiska, 1 st Byzantiskt, tyska och engelska). från Ammor i Mästerby.
förv_dat: 1947

SHM. 15191. Spelpenning. Ammor Mästerby socken.

SHM. 8134. Ammor, Mästerby. 1 rund spännbuckla av brons. Funnen av A Toftén i en åker. Löstes med 4 kr. Granskades 22 april 1893.

Gården Fjäle

SHM. 5132. Mästerby socken, Fjäle komministerboställe. Större hacka av järn; lång och smal. Längden är 13,7 tum. Funnen av Ossian Bolin i en till Fjäle komministerboställe i Mästerby hörande åker i närheten av 2 stenkalmrar. Löstes med 5 Rs. Dagbok den 9 dec. §513. Dep. i nord. Mus. enl. kv 5.7.1924.

Fjäle myr

GF. indexnr: 1523. inventnr: a1392:2 sakord: spänne. spec_ben: Djurhuvudformigt spänne
Beskrivning: av brons, liten, funnen i Fjäle myr /k. Valdemar ?/. 1392 1/2 ?
Förv_dat: 1877 04 24. Anm: litet punktörnerat spänne nål och bottenplatta saknas i originalkatalogen står "funnen i Fjäle myr / k. Valdemar ?/"

GF. indexnr: 1554. **Inventnr:** a1422: **sakord:** hästsko
Beskrivning: hittad nära Fjäle myr /tappad av häst i kung Valdemars här 1361 ???
förv_dat: 1877 04 24. **Anm:** hästsko med rester av minst fyra sömmar kvar, i originalkatalogen står "...tappad av häst i kung Valdemars här 1361 ???"

GF. Indexnr: 7562 **inventnr:** c1092: **sakord:** spänne. **Spec_ben:** ringspänne. **Beskrivning:** av brons, 4 cm. i tvärmått. enligt uppgift funnen i Fjäle myr, Ajmunds i Mästerby. **förv_dat:** 1910. **anm:** litet ringspänne av ten med runt tvärsnitt, ornerad med tvärgående räfflor, uppvikta platta ändknoppar som liknar drakhuvuden. *Datering vikingatid.*

GF. indexnr: 8100 **inventnr:** c1592: **sakord:** hästsko
Beskrivning: största bred 111 mm. enligt uppgift funnen i Fjäle myr i Mästerby.
förv_dat: 1911

GF. indexnr: 8101 **inventnr:** c1593: **Sakord:** hästsko
Beskrivning: största bredd 111 mm. e.u. funnen i Fjäle myr i Mästerby.
förv_dat: 1911

GF. indexnr: 8102 **inventnr:** c1594: **sakord:** hästsko
Beskrivning: största bredd 95 mm. e.u. funnen i Fjäle myr i Mästerby.
förv_dat: 1911

GF. indexnr: 8832 **inventnr:** c2226: **sakord:** hästsko. **Beskrivning:** 103 mm. br. 114 mm. funnen i Fjäle myr. **Förv_dat:** 1912

GF. indexnr: 8984 **inventnr:** c2374: **sakord:** stigbygel
Beskrivning: av järn, 12 cm. bred nedtill. funnen i Fjäle myr i Mästerby. konserverad 1930 i SHM.
Förv_dat: 1913 **Anm:** stigbygel av järn, närmast rektangulär till formen, något bredare vid fotsteget, tillverkad av platt järnten, i övre änden ovalt hål för stiglädret, enligt originalkatalogen konserverad vid statens historiska museum 1930

GF. indexnr: 17927 **inventnr:** c8870: **sakord:** dolk
Beskrivning: av järn, utdraget triangulärt blad med tånge samt på båda sidor tre, med eggarna parallelllöpande "blodhänder". tången stukad, ena eggen skadad, bladets yttersta spets saknas. l. 25 cm. i två delar. funnen i Fjäle myr i Mästerby av ynglingen Sven Pettersson, Bander Mästerby. **förv_dat:** 1937. **Anm:** blad till dolk, långsmalt triangulärt och svagt ryggt blad, parallellt med eggen löper på båda sidor om ryggen s.k. blodrännor, tången i två delar.

Genomgång och analys av äldre kartor över Mästerby; gårdarna Fjäle, Ammor och Ajmunds

Bakgrund

En bra grund till att förstå ett landskapets utveckling är en genomgång och analys av äldre kartor. Kartorna speglar genomgående en lång historia, där en del spår kan ha rötter långt ner i förhistorisk tid. Inte minst gäller detta äldre vägsträckningar som i många fall visat sig ha ett ursprung ända ner i bronsåldern. Men även landskapets generella uppdelning i åker- ängs- och betesmarker har i många fall ett betydande tidsdjup, liksom bebyggelsens lokalisering.

Ett annat väsentligt material i kartorna, förutom skälva landskapsbilden, är de namn som finns på skilda ägor. De kan i hög grad spegla en förhistorisk markanvändning och man kan i många fall belysa frågan om ödegårdar, flyttning av gårdar eller upptagandet av nya gårdsplatser, genom en sådan analys.

För det nu aktuella området har ett flertal kartor nyttjats för att erhålla en bild av utvecklingen och för att få ett grepp om hur gårdsutvecklingen varit inom området, inte minst med koppling till den nu aktuella undersökningsytan (fornlämning 64:3 enligt riksantikvarieämbetets numrering). Kartorna har genomgående ritats om och lagts samman med förekommande fornlämningar. Tekniken har inneburit att med ledning av den äldre ekonomiska kartan, som i hög grad återgår på laga skifteskartan från slutet av 1800-talet, anpassa kartorna i skala och riktning. Härigenom har det var möjligt att med tämligen stor noggrannhet sammanlägga förekommande fornlämningar med kartans information och att överföra det äldre landskapet till dagens situation.

Genomgången nedan tar sin utgångspunkt i den äldsta detaljerade kartan över området, upprättad år 1700, oftast benämnd skattläggningskartan. Denna karta är, genom sin höga ålder, ett utmärkt redskap för att belysa landskapets utseende och funktion bakåt i tiden. Namnen på de skilda markägorna har hämtats från den avskrift som gjorts av kartornas information och som finns tillgänglig vid lantmäteriet på Gotland bland annat. Även jordeboken från 1653 är i detta en mycket användbar källa, då den ger en god bild av en gårds storlek, ägarförhållanden med mera.

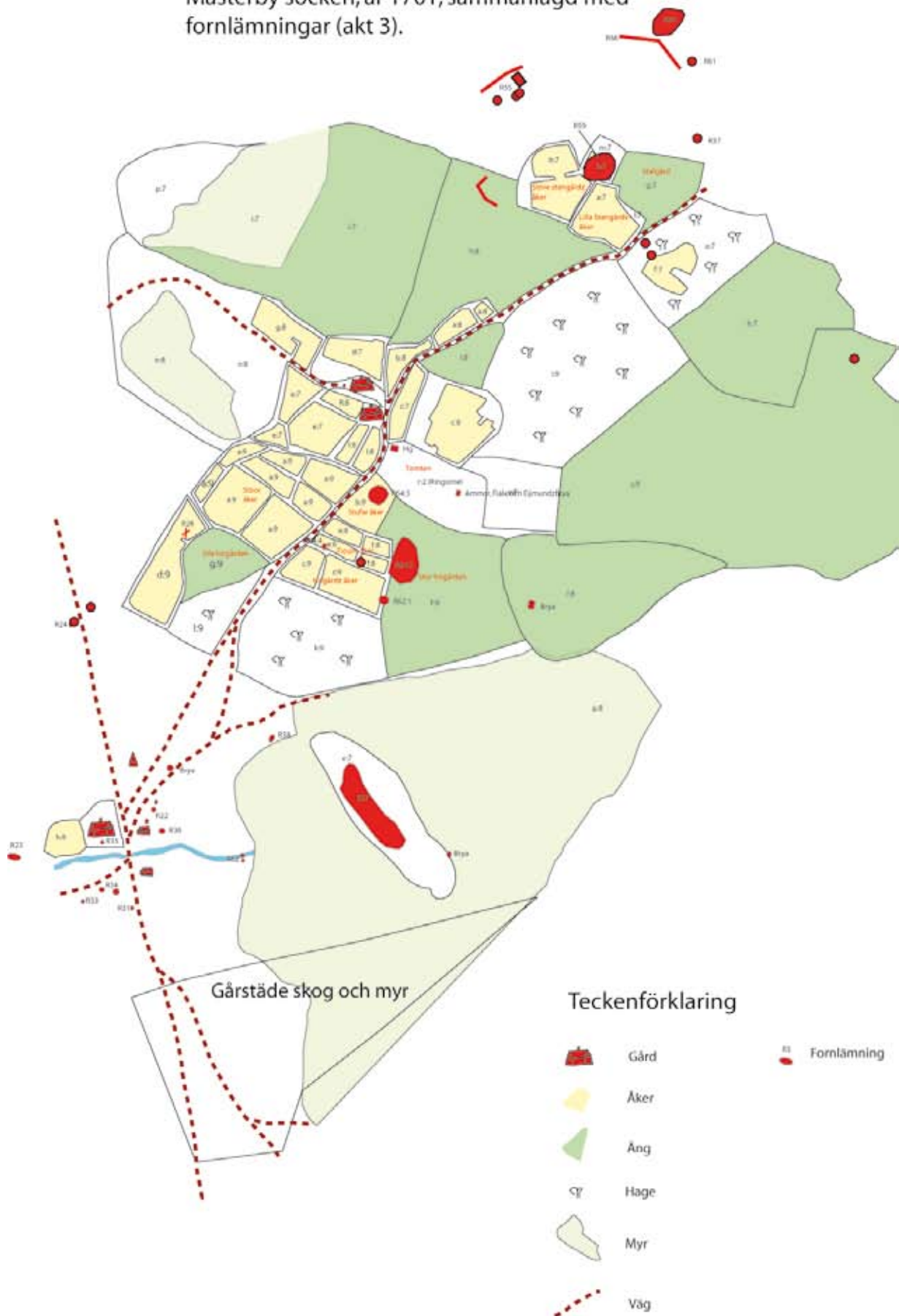
Storskifteskartan och lagaskifteskartan, som följer i tid på den äldsta kartan, är mycket detaljerade och kan ge ytterligare information om historien i området, inte minst genom sin detaljrikedom, men också genom de namn som finns på ägorna. Därtill kan man följa genom kartorna hur det nu aktuella området kom att odlas upp fram till våra dagar.

De historiska kartorna följs sedan upp genom att visa på markanvändningen och vägens sträckning under 1930-talet, utgående från den äldre ekonomiska kartan.

Skattläggningskartan 1700

Kartan, figur 1, visar på området under 1600-talet sammanlagd med förekommande fornlämningar. Här finns då tre gårdar, Fjäle, Ajmunds och Ammor, vars ägor till en del är inflätade i varandra.

Ammor (7), Fiäle (8) och Eijmundz (9) gårdar
 Mästerby socken, år 1701, sammanlagd med
 fornlämningar (akt 3).

Karta 1

Gårdarna ligger tämligen centralt i produktionsmarken, med undantag av Ajmunds gård som är belägen längst i sydväst, i direkt anslutning till ån. Jag återkommer till Ajmunds nedan.

Förutom de tre gårdarna finns det skäl att notera den intressanta konstellationen i norr, med ett stort antal fornlämningar i form av husgrunder, gravfält och stensträngar, runt ett område som vid denna tid utgjordes av åker och äng. Namnen på dessa åkrar är synnerligen belysande; här finns Stora och Lilla Stengårdsåker och ängen Stafgård. Fornlämningarnas rumsliga koppling till det välavgränsade ängs- och åkerområdet, tillsammans med namnen på dessa ägor, ger en tydlig bild av en ödegård med rötter i järnåldern. Området påminner inte så lite om andra ödegårdar från medeltid med rötter i järnåldern, såsom Fjäle i Ala, Grane i Gammelgarn med flera.

De fyra områden med metallfynd i det nu aktuella projektet återfinns i direkt anslutning till och i viss mån, inom åkermarken söder om gårdarna Fjäle och Ammor. Namnen på åkrarna är minst sagt belysande. Här finns Högårdsåker, Stufwåker, Tomten och Stora Högården; namn som i hög grad kan knytas till en gårdsplats. Förekomsten av metallfynden parat med namnen på ägora ger en klar bild av att detta är platsen för en gård under äldre tid.

Ajmunds gård 1700

Studerar man kartan närmare kan man notera att de fyra fyndplatserna är direkt knutna till de ägor som hör till gården Ajmunds, med några undantag. Några av åkrarna i området hör till gården Fjäle och ägan **r2**, med namnet Tomten, hör till Ringome gård, som ligger ett antal kilometer längre mot nordost. Vid sidan av dessa ägor hör således hela det aktuella området till gården Ajmunds.

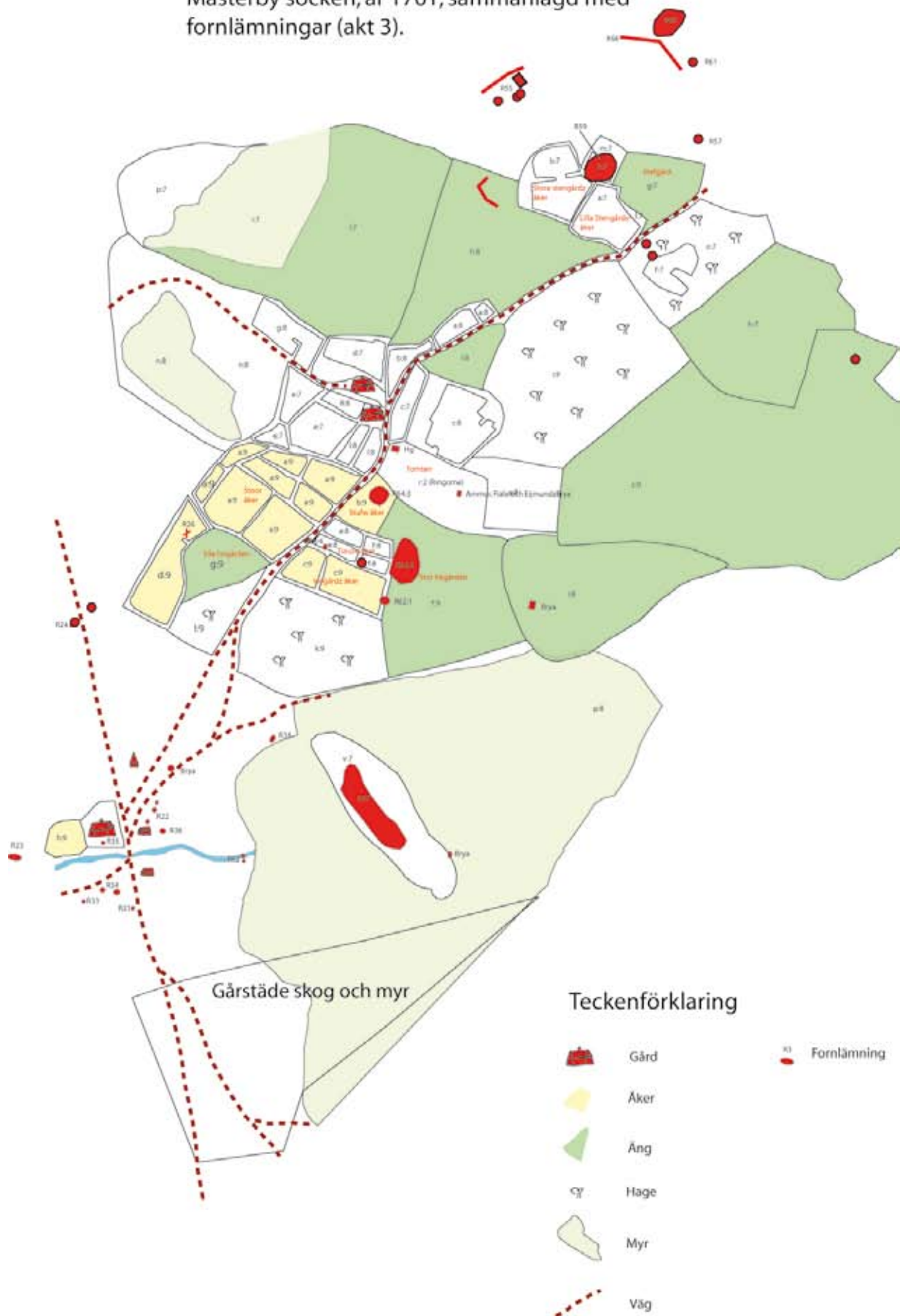
Det är då anmärkningsvärt att själva gårdsbebyggelsen återfinns långt från sida ägor. Intill själva gården finns vid denna tid enbart en mindre åkeryta. Ajmunds gård utgjorde vid denna tid enligt jordeboken 1653 1 hemman om 13 marckeleij. Med andra ord en tämligen normalstor gotländsk gård. Kartbilden och jordeboken ger härvid starka belägg för att gården Ajmunds är flyttad från ett ursprungligt läge i norr, intill sina ägor, vilket var det normala vid denna tid. Namnen på gårdens ägor är här synnerligen belysande, inte minst åkern med namnet Stufwåkern, som därtill innehåller det område som är föremål för detaljundersökningen i föreliggande projekt. Fynden från platsen indikerar en datering till medeltid fram till 1500-tal (bland annat i form av mynt). Den ringa åkermarken vid den aktuella platsen för gården indikerar att flyttningen sannolikt skett inte allt för långt bak i tiden före kartans upprättande.

Den slutsats man kan dra av det hela är att fornlämning 64:3 sannolikt utgör den ursprungliga platsen för gården Ajmunds, som är flyttat till sin nuvarande plats någon gång tidigast under 1500-talet, senast sannolikt i början av 1600-talet.

Fyndområdena I och II, belägna centralt i åkerområdet i kartan indikerar möjligen platsen för ett äldre läge för gården Ajmunds. Inom dessa områden har ett antal föremål, både av skattkaraktär och andra, visat på en datering till vikingatid. Det finns tydliga tecken på att gårdarna under sen förhistorisk tid låg mer centralt i produktionsmarken än under senare århundraden.

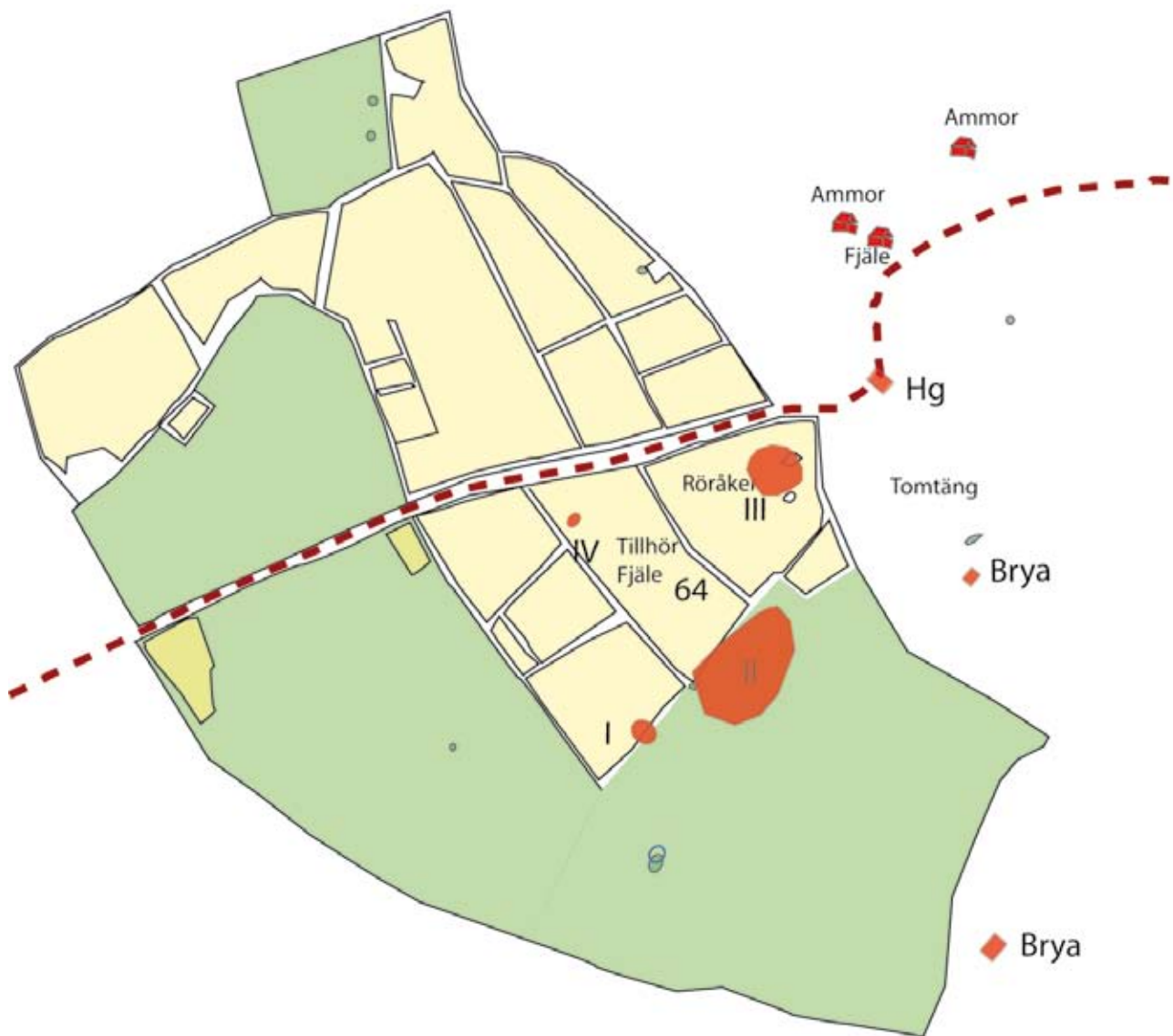
Sammantaget tyder det mesta på att de fyra fyndplatserna i åkermarken, numrerade som I, II, III och IV skall ses som delar av en och samma gård – i detta fall av allt att döma Ajmunds. Det kan dock inte uteslutas att även Fjäle gård ursprungligen kan ha legat i detta område, med tanke på att en del av gårdens marker finns i detta område.

Ammor (7), Fiäle (8) och Eijmundz (9) gårdar
 Mästerby socken, år 1701, sammanlagd med
 fornlämningar (akt 3).

Karta 2

Ejmunds gård (centrala del).
Storskifte 1819
Akt 29. Mästerby socken
Skala 1:4000

Följer man Ajmunds gård fram i tiden till Storskifteskartan är bilden i stort sett identiskt med förhållande under 1600-talet (karta 3). Åkern, där fyndområde III återfinns och som tidigare gick under namnet Stufwåkern heter nu Röråker, antydande att det har funnits stenrösen i åkern. Det finns också mycket riktigt två impediment utmärkta i kartan, vilka i hög grad sammanfaller med utbredningen av fyndområde III. Det är mycket troligt att dessa "rör" utgör rester av byggnaderna av gården, sannolikt är det frågan om spisirösen, vilka med tiden kommit att pålagras av röjningssten. Fram till laga skiftet, karta 4, har dessa impediment försvunnit, men det kan noteras att än idag finns ett område i dikeskanten mellan ägorna med omfattande lämningar av sten. Detta stenbemängda "dike" återfinns centralt i området med höga fosfatvärden och förekomsten av metallfynden.

Tomten

Norr om Ajmunds gårds marker finns en äga som hör till Ringome gård (r2). Den går under 1600-talet under namnet Tomten, vilket framgår av kartan från år 1700 (karta 1). Ringome är beläget ett par kilometer nordost ut. Jordeboken 1653 visar på att Ringome var en stor gård. Under denna gård brukades också en gård vid namn Ghästade. Ägaren till Ringome gård hade ärvt denna gård av sina föräldrar.

Var denna gård Ghästade legat är inte helt klart. Läser man beskrivningen till kartan 1700 finns det under gården Ringome ett par noteringar om marker som hört till gården enligt följande;

"**Gårstade skoog** wed **Fiäle Myhr** och stora landz wägen... till brenne, god mulbete till fägång."

"-/ Ett st: skog bakom **fiäl(e) myre** kallas **gårstade Rotagata**... till brene och gardzel, god mulbete till fägång".

De ägor som bär namnet Ghärstade återfinns söder om Fjäle myr och skulle kunna indikera att gården legat i detta område. Dock finns inga som helst uppgifter om var gårdens åkermark har legat. En möjlighet är att gården legat i anslutning till Ringome. Dock finns inga belägg för detta heller.

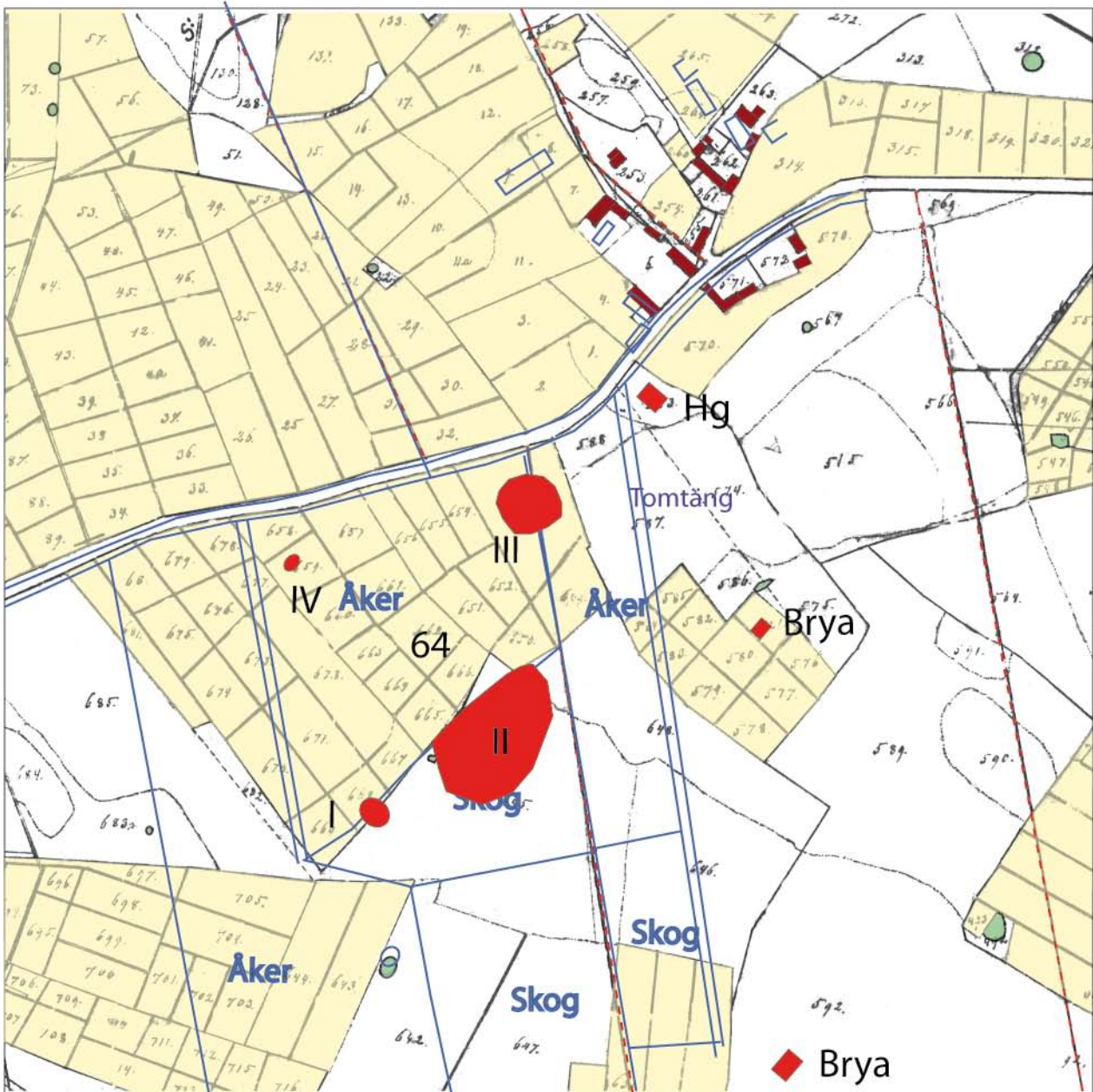
En annan variant kan vara att utgå från beteckningen *Tomten* på ägan öster om Ajmunds ägor som hörde till Ringome gård (se karta 2). Denna äga kan möjligen indikera att detta är platsen för Ghästade gård. Här finns enligt fornminnesregistret idag en husgrund och platsen är högt belägen med tydliga indikationer på bebyggelseplats. Den genomförda fosfatkarteringen visade på mycket höga värden just här. Man kan därtill notera att detta område i fosfatkartan är tydligt åtskilt från de höga värden som finns i anslutning till fyndområde III, vilket indikerar att der rör sig om två skilda företeelser.

I sammanhanget kan man i jordeboken 1653 notera rörande gården Ajmunds att gården "brucas af Anders Hansson, hwilcken för 9 åhr sådan köpte halfwe gården af Christen Ringom för 10 dr". Christen Ringom är ägare till gården Ringome och Ghärstade. Med andra ord kan det vara så att gården Ghärstade har legat i detta område och platsen är då sannolikt just ägan Tomten.

Slutsats

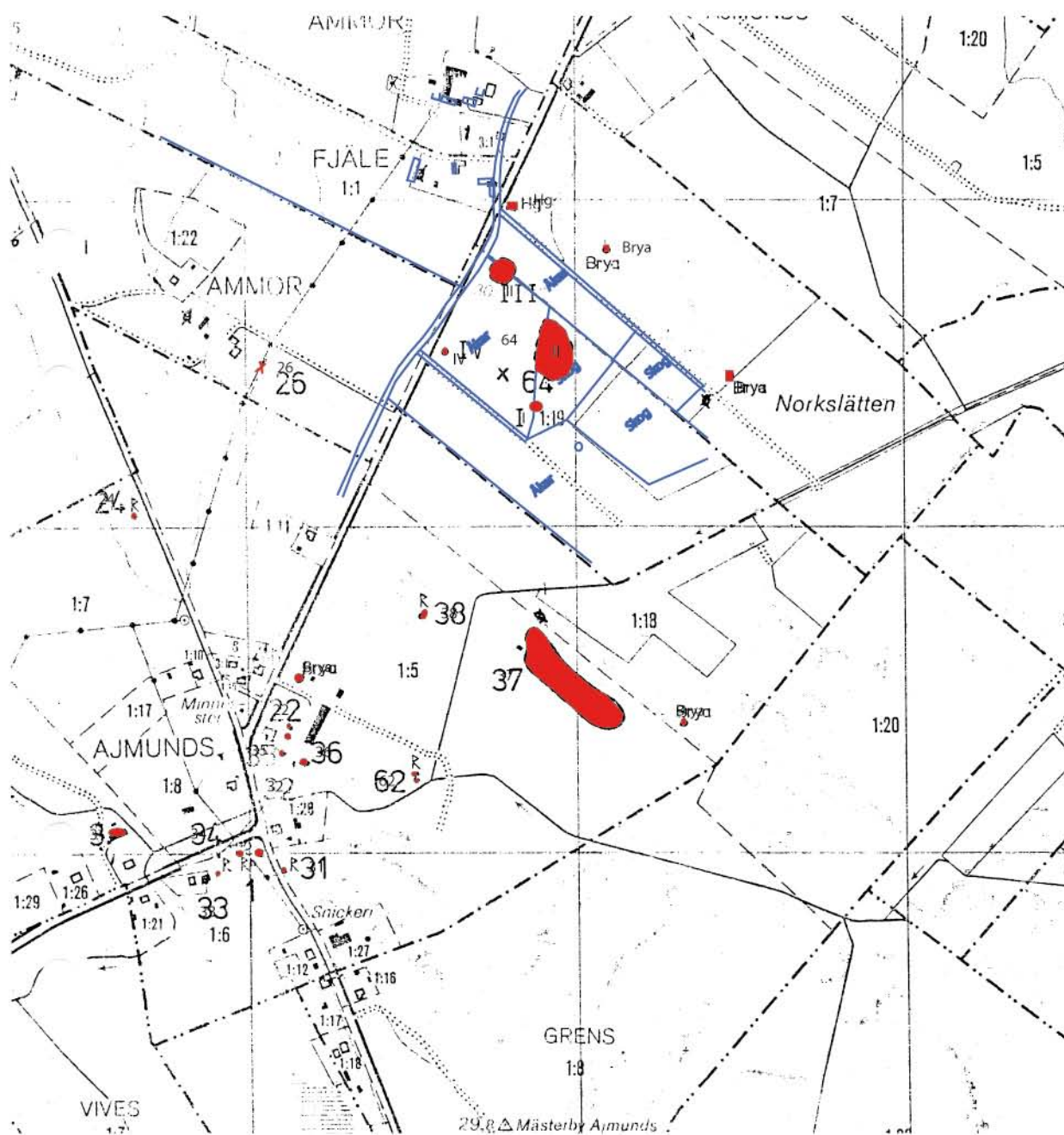
Genomgången av kartor kopplat till fornlämningar, antyder följande. Den plats som nu är aktuell för vidare studier (fyndplats III, RAÄ 64:3) utgör med största sannolikhet platsen för gården Ajmunds udner medeltid och fram in i 1500-talet, varefter gårdens bebyggelse flyttats till sin nuvarande belägenhet. Under äldre tid kallades åkern ör Stufwåkern, indikerande att platsen hyst byggnader,

Detalj av laga skifteskartan över det centrala fornlämningsområdet

Skala 1:4000

Delar av den gamla ekonomkartans former
sammanlagd med dagens ekonomiska karta.

Skala 1:10 000

Blå linjer markerar landskapselement från 1930-talet
Man kan notera att vägen hade en delvis annan sträckning
vid denna tid. Man kan också notera att delar av området
ännu inte var uppplade

Karta 5

för att under senare perioder gå under namnet Röråkern, där namnet uppenbarligen hänför sig till de två impediment som finns i åkern och som möjligen utgör rester av byggnader.

De övriga fyndområdena, kallade I, II och IV, antyder att området även hyser bebyggelse från vikingatid, sannolikt det vikingatida läget för gården Ajmunds. Dessa fyndområden återfinns centralt i gården Ajmunds åkermarker. Det kan dock inte uteslutas att området även kan hysa ett äldre läge för gården Fjäle, då denna gårds ägor och Ajmunds ägor i hög grad är inflätade i varandra inom detta område.

Ägan *Tomten* eller Tomtängen som den heter längre fram, öster om fyndområde III och sammanfallande med platsen för en husgrund enligt fornminnesregister, en husgrund som inte i någon karta kan återfinnas som en byggnad, antyder möjligheten av att detta är platsen för den ödelagda gården Ghärstäde, som under loppet av 1600-talet kom att uppgå i Ringome gård.

Slutligen skall noteras det sannolika *ödegårdsområdet* i norra del av området, knutet till ett välbevarat fornlämningslandskap rumsligt sammanfallande med ett välavgränsat åker- och ängsområde under 1600-talet med ägonamn som klart pekar på en gårdsbebyggelse (Lilla och Stora Stengårdsåker och en äng med namnet Stafgård).

Dan Carlsson
ArkeoDok